

NOILE TABUURI ALE SOCIETĂȚII OCCIDENTALE ȘI SUBSTITUIREA LOR PRIN EUFEMISME

Tabuizarea își are începutul încă din timpurile străvechi. În acest sens, găsim rezonabil să remarcăm că procesul de tabuizare nu trebuie legat nemijlocit (cum opinează mulți cercetători) de prejudecățile religioase ale oamenilor. Reprezentînd cel mai vechi cod nescris al umanității, se admite, în general, faptul că tabuul „este mai vechi decît zeei, coborînd în timp într-o epocă mult anterioară oricărei religii” [3: 21].

În general, tabuul (format din cuvintele de origine polineziană *ta* „a evidenția, a menționa” și *pu* „în întregime, complet”: *tapu* > *tabu* „evidențiat în întregime, marcat complet”⁶) se referă la o interdicție ce ia naștere în sfera vieții sociale la diferite etape de dezvoltare a comunității umane. Tabuul (interdicția) a apărut la multe popoare pe baza credințelor mitologice. Astfel, se considera că, în cazul unui conducător decedat, nu numai că nu se permitea să te apropii de corpul lui neînsuflit, dar nici nu se admitea să intri în casa lui, să-i rostești numele sau să discuți cu soția lui etc.

Trebuie să se mai rețină că interdicția de a rosti anumite cuvinte nu presupune înlăturarea realiei respective din viața societății. Altfel zis, interdicția lingvală se referă la anumite forme și manifestări exterioare lingvale din actele de comunicare, dar nu la noțiuni (or acestea nu pot fi eliminate

⁶ După cum constată S. Freud, este foarte greu de tradus acest cuvînt, căci nu mai posedăm astăzi noțiunea pe care o desemnează. Era un cuvînt familiar și vechilor romani: *sacer* („sfînt”, „sacru”) era identic cu *tabu*-ul polinezienilor. *Ayoç* al grecilor, *kodaush* al evreilor aveau același sens cu tabuul polinezilor, ca și cu desemnările multor altor popoare din America, Africa (Madagascar), Asia de Nord și Centrală [3: 25].

din viața de toate zilele, implicit din comunicarea verbală). În felul acesta, a apărut necesitatea de a utiliza alte denumiri ce ar indica indirect realia dată. O denumire directă a realii îi provoacă omului o emoție negativă și, firește, întru evitarea acestei emoții, vorbitorul preferă să substituie denumirea respectivă prin alta indirectă.

Dintre stările de adâncă neliniște și de tulburare, frica este emoția cea mai puternică ce provoacă interdicția (tabuul) la anumite acțiuni sau la rostirea anumitor cuvinte. Anume frica a dat naștere în antichitate la primele eufemisme ce au început să substituie tabuurile. „Dacă prin tabu, în conformitate cu sensul general al cuvântului, înțelegem orice prohibiție, impusă de experiență și tradiție sau formulată în legi, de a atinge un obiect, de a lua sau de a te servi de anumite cuvinte interzise, atunci putem spune că nu există popor, nu există etapă a culturii care să nu cunoască efectele pre-judecabile care rezultă din valoarea tabuului” [3: 25].

În general, tabuul (format din cuvintele de origine polineziană *ta* „a evidenția, a menționa” și *pu* „în întregime, complet”: *tapu* > tabu „evidențiat în întregime, marcat complet”) se referă la o interdicție ce ia naștere în sfera vieții sociale la diferite etape de dezvoltare a comunității umane. Tabuul (interdicția) a apărut la multe popoare pe baza credințelor mitologice. Astfel, se considera că, în cazul unui conducător decedat, nu numai că nu se permitea să te apropii de corpul lui neînsuflețit, dar nici nu se admitea să intri în casa lui, să-i rostești numele sau să discuți cu soția lui etc.

Semnificația etnografică a tabuului s-a extins și asupra fenomenelor de limbă, întrucât, încă din timpurile străvechi, omul credea în puterea magică a cuvântului. Așadar, fiind convinși că numai în felul acesta este posibil să influențezi asupra lumii înconjurătoare, oamenii evitau să rostească anumite cuvinte (denumirile de boli, numele zeilor etc.): or pronunțarea acestor cuvinte, în viziunea lor, poate cobîi o nenorocire, poate stîrni furia duhurilor (însăși moartea era concepută ca o manifestare a activității duhurilor) etc. Printre altele, nu este exclus ca verbele impersonale (de exemplu *a-l lua frigurile*, *a se face ziuă*, *a se întuneca* etc.) să aibă o atare denumire, pentru că oamenii fie că se temeau să numească verbal acele forțe ce duc la apariția acestor fenomene, fie că nu puteau, pur și simplu, să explice multe dintre fenomenele din realitatea înconjurătoare, crezînd că există o ființă superioară care dirijează faptele, acțiunile oamenilor. În felul acesta, putem deduce că relația dintre eufemie și tabu e similară cu cea dintre cauză și efect: tabuul ca factor extralingvistic facilitează și stimulează apariția exprimărilor eufemistice.

Mai mulți cercetători au evidențiat rolul tabuului în procesul de substituie. Astfel, É. Benveniste numește următoarele „procedee de substituie condiționate de tabu”: eufemismul, aluzia, antifraza, tăcerea, litota, metonimia, metafora, precum și „procedeele stilistice al elipsei” [5: 310]. Enumerarea în cauză e vulnerabilă, pentru că (1) „antifraza, tăcerea” ș.a., utilizate ca „procedee de substituie condiționate de tabu”, reprezintă o modalitate a eufemiei și, din acest considerent, nu pot fi incluse pe aceeași linie coordonatoare cu eufemismele; (2) eufemismul (unitate nominativă) și modalitățile lui de formare (antifraza, tăcerea ș.a.) nu se pot afla pe aceeași orizontală taxonomică (a se vedea și [7: 164-165]).

Sîntem de părerea că, în cazul tabuurilor, se exagerează nu numai caracterul lor superstițios, dar, mai ales, faptul că aceste cuvinte se înfîlesc, preponderent, în limbajul popoarelor „mai puțin civilizate” (a se vedea, de exemplu [6: 305]). Într-adevăr, la originea tabuurilor s-au aflat anumite interdicții legate de anumite superstiții, dar, ulterior, avem motive de a vorbi și de alte surse ale tabuurilor. Oare sistemul de organizare și de administrare al unui stat nu impune restricții privind utilizarea unui sau altui cuvînt? Cine, de exemplu, era temerarul din Republica Moldova care, în perioada de pînă la 1989, și-ar fi permis să spună cu nonșalanță că L-am văzut pe domnul X, ducîndu-se la prăvălie? Iar acum cu referire la popoarele „mai puțin civilizate”. Ca atare, tabuurile nu apar în funcție de gradul de dezvoltare economică, politică, socială etc. a statului respectiv. Pentru confirmare: cuvîntul „drac” a fost înlocuit în română prin *Aghiuiță*, *Necuratul, ăl din baltă, ăl de pe comoară* etc., în engleză – prin *scamp* „om de nimic”, *the Black Man* „omul negru”, *Prince of Darkness* „prințul întunericului”, în germană – prin *Kuckuck* „cucu”, *Henker* „călău”, *Alte Schlange* „șarpe bătrîn”, în rusă – *лукавый* „viclean”, *нечистый* „necurat”). Ne întrebăm în acest sens: să fie oare, într-adevăr, aceste popoare cele „mai puțin civilizate”?

A efectuat o analiză a eufemismelor din punct de vedere social și St. Ullmann în lucrarea sa „Semantics” (1962). Lingvistul maghiar consideră că la baza clasificării eufemismelor se află:

a) tabuul provocat de frică (de exemplu, numele direct al lui Dumnezeu este interzis la multe popoare). Printre altele, St. Ullmann s-a pronunțat și pe marginea numelor a 24 de tipuri de insecte

și animale, care sînt, de asemenea, tabuizate în diferite limbi: viespea, furnica (dintre insecte), leul, tigru (dintre animale);

b) tabuul condiționat de tact: se substituie termenii care sînt în raport direct cu astfel de fenomene, precum boala, moartea, devieri mintale și fizice, crime;

c) tabuul generat de decență: există trei sfere, după părerea autorului, care necesită substituirea eufemistică, acestea fiind sexul, părțile și funcțiile corpului. St. Ullmann accentuează că fiecare epocă își are eufemismele sale: de exemplu, în sec. al XIX-lea, în SUA femeile utilizau eufemismul talie pentru cuvîntul corp [4: 205-208].

Cea mai bogată sursă semantică a cuvintelor tabu ține de corpul uman, de părțile componente ale acestuia, precum și de funcțiile lor fiziologice. Lexicul obscen din toate limbile conține unități lexicale care fac referință la sexualitate și la comportamentele sexuale – domeniul direct legat de interdicții și tabuuri⁷. Există o legătură strînsă între exprimările lingviale și aceste interdicții și tabuuri: limbajul obscen, avînd semnificație în situațiile cînd se utilizează pentru ceea ce este interzis, determină apariția unui mare număr de eufemisme ce țin de decență și pudoare.

Asistăm, astfel, la o retabuizare a societății, datorată, de această dată, interdicțiilor lingvistice, deci la crearea unor tabuuri artificiale care are loc de la limbă la societate, deci în sens invers față de apariția tabuurilor și interdicțiilor tradiționale. Tabuizarea realității netabuistice, agravează eufemizarea forțată și prin interzicerea folosirii unor structuri lexicale existente în limbă în mod tradițional, realizează o manipulare deliberată a societății dincolo de manipularea lingvistică, ceea ce îl apropie de limbajele de lemn ale dictaturilor din toate timpurile. Astfel, atestăm eufemisme care se referă la:

a) concediere: *a disponibiliza, plan de comasare, strategie de restructurare, îndemnați la odihnă/pensionare, a fi pus pe liber, persoană fără ocupație, a comprima, a comasa, a restructura, a optimiza, a remania, desfacerea contractului de muncă;*

b) profesii „neprestigioase”: *consultant mortuar/agent funerar pentru „cioclu”, manager de vînzări pentru „vînzător”, consultant educațional pentru „librar”, securitatea firmei X pentru „paza firmei”, baby-sitter/ajutor de educator pentru „dădacă”, funcționar al controlului canin pentru „hingher”etc;*

c) țări sărace: *țări în curs de dezvoltare/emergente/din lumea a treia/angajate într-un proces de democratizare.*

Ca atare, eufemismele obișnuite pornesc de pe timpurile tabuizării principalelor teme vitale ale omului, ca mai tîrziu acest strat eufemistic să se utilizeze în corespundere cu respectarea normelor etnice și de etichetă a ceea ce e neplăcut în procesul de comunicare. Eufemismele de toate zilele descriu viața umană, cu multitudinea ei de aspecte, prin prisma decenței, intimității, activității zi de zi, evitîndu-se exprimările rectilinii: *cu deficiențe de auz* pentru „surd”, *a nu se simți bine* pentru „a se îmbolnăvi”, *a fi atrăgătoare în felul ei* pentru „slută”. O serie de eufemisme apar în antiteză cu Dumnezeu și sînt utilizate pentru a preîntîmpina o forță malefică. Această utilizare se explică prin frica în fața puterii necurate sau prin superstițiile ce interzic rostirea numelui „necurat”. Nu puține denumiri sînt alcătuite prin intermediul negației pentru a scoate în evidență imaginea negativă a diavolului (*nemilosul, necuratul, nepriitorul, neprietenul, nefirtatul*) sau prin intermediul diminutivelor pentru a diminua frica față de existența diavolului (*mititelul, Michiduță, Aghiuță*). Fiind o ființă creativă, vorbitorul a încercat să-l denumească în felul său, ocolind lexemele cunoscute tuturor „diavol” sau „drac”. Astfel, au apărut formele dialectale *șeitan, șotcă, spurc* în Transilvania și Banat, *carcandilă, bedă* în Transilvania și Moldova sau formele compuse *ducă-se-pe-pustii, cel-din-baltă*. Unele eufemisme care substituie lexemul drac sînt nume proprii, precum *Lucifer, Scaraoțchi, Nichipercea, Sărsăilă, Michiduță*. Numărul mare de termeni demonstrează că vorbitorul are intenția din cele mai vechi timpuri (care a rămas pînă în prezent) de a evita tabuul religios drac. În folclorul românesc, există o ființă supranaturală care e menită să facă rău oamenilor – *Ielele*. Pentru a le îmbuna, sînt create o serie de eufemisme: *Fetele cîmpului, Frumușelele, Mîndrele, Fetele lui Șandru, Vîntoasele, Milostivele, Cînstitele, Harnicele, Miluitele* etc.

⁷ Menționăm că relațiile intime în căsătorie nu sînt tabuizate de religie, pe cînd cele în afara căsătoriei sînt condamnate de creștinism: să ne amintim de porunca a 7-a („Să nu preacurvești”) sau de eufemismele care au o etimologie biblică („datoria soțului” sau „datoria soției”).

Vorbind despre superstiții, putem observa că la multe popoare, inclusiv la români, persistă frica de a pronunța numele de botez, considerându-l nume sfânt. Din acest considerent, apare numele dublu. Dacă omul se îmbolnăvea, era rebotezat cu alt nume, crezându-se că astfel va rămîne în viață și va minți moartea care, se presupunea, că îl căuta. Iată din ce cauză „adesea se ține secret chiar numele personal, pentru ca dușmanul sau duhurile rele să fie păcălite prin destinații schimbate” [2: 92]. Deci superstițiile devin un motiv pentru crearea eufemismelor, deoarece a rămas ideea din antichitate că rostirea numelui-tabu era considerată deja drept realizarea unui act interzis. Ajunși în secolul al XXI-lea, în pofida dezvoltării societății, mulți continuă să creadă în superstiții, mai ales în cele legate de moarte sau anumite boli: boală neagră pentru „epilepsie”, boala lungă pentru „tifos”, boala seacă pentru „tuberculoză”. În secolele trecute se credea că fiecare boală are demonul ei și numele lor era destul de variat precum *Afurisitul, Apucatul, Arapul, Buzatul, Colțatul, Diochiatul* etc. E cunoscută boala „ciumă” care, din superstiții, e numită prin diverse eufemisme: *Buboasa, Alba, Frumoasa* sau *Maica Bătrînă, Teleleica, Boala turcilor, Maica bolilor, Maica Călătoare, Maica calea* etc. [1: 165]. Această boală se confunda deseori cu moartea și de aceea aduna un număr mare de eufemisme. O altă boală, personificată din cele mai vechi timpuri prin eufemismele *Lelița* sau *Mătușica*, este „frigurile” căreia „nu i se spune pe nume căci se tem să nu-i scuture” [1: 171]. În secolul trecut s-a depistat o boală nouă – „cancerul” care se manifestă ca și „ciuma” și de care vorbitorii au frică, numind-o: *ducă-se-pe-pustie, ducă-se de la noi, ducă-se cu noaptea, mai departe de noi, boala păcatelor, plata păcatelor, pedeapsa Domnului* etc. Religia încearcă să tămăduiască „cancerul” prin rugăciuni, mărturisire și post negru, ceea ce ne confirmă ideea că unele boli sînt considerate că vin de la magia neagră (diavol).

În concluzie, putem remarca că în funcție de motivul utilizării eufemismelor, putem distinge *eufemisme tabuistice* și *eufemisme netabuistice*. Eufemismele tabuistice sînt eufemismele care au la bază o superstiție sau o interdicție religioasă. Majoritatea eufemismelor de acest tip au apărut din cauza fricii. Astfel, vorbitorul, bănuind că îndepărtează fenomenele negative de la sine, substituie termenul, de exemplu „cancer” prin *o boală incurabilă, ducă-se pe pustii, boala păcatelor*; „epilepsie” prin *boala neagră*. Eufemismele netabuistice sînt eufemismele care au la bază motive de a evita exprimările brutale, jignitoare sau de a atenua exprimările directe, ce pot provoca etichetări dăunătoare sau leza sensibilitatea receptorilor: *prostovan* pentru „prost, nerod”; *prudent* pentru „fricos”; *laberman* pentru „om prost”; *senior* pentru „bătrîn”.

Kira O.

Replacing new western taboos with euphemisms

Abstract: There are things which are believed to be inappropriate in every society if uttered in public. A large number of words are therefore considered silly, vulgar or obscene when used in communication. These words are called “taboos”. This paper investigates all the major varieties of taboos (bodily excretions, death and disease, sex, four-letter words, privacy and discriminatory language), which are respectively defined and provided with concrete examples. From the Freudian standpoint, obviously, the existence of euphemisms, mainly caused by taboos and social control, is the linguistic outcome of the controlling nature of the superego. Therefore, euphemisms are great linguistic mirrors reflecting societies from various perspectives: prudery, decency, conformity, fear, respect and grief. This study also includes the most common formations of euphemisms and their change in meaning which might occur in time.

Keywords: *Euphemism, taboo, Freud, speech acts, dysphemism, sociolinguistic study.*

Bibliografie:

1. Candrea, Aurel *Folclorul medical român comparat: privire generală, medicină magică*. Iași: Editura Polirom, 1999. 448 p.
2. Caraiolan, Pompiliu *Geneza sacralului*. București: Editura Științifică, 1967. 152 p.
3. Freud, Sigmund. *Totem și tabu. O interpretare psihoanalitică a vieții sociale a popoarelor primitive*. Traducere de Gabriel Avram. Prahova: Editura ANTET, 2010. 160 p.
4. Ullmann, Stephen *Semantics: an introduction to the science of meaning*. Oxford: Basil Blackwell, 1962. 278 p.
5. Бенвенист, Эмиль. *Общая лингвистика*. Москва: Прогресс, 1974. 446 с.
6. Марузо, Жюль. *Словарь лингвистических терминов*. Москва: Изд-во <<Иностранной литературы>>, 1960. 436 с.
7. Москвин, Василий. *Эвфемизмы в лексической системе современного русского языка*. Москва: Ленард, 2007. 264 с.